

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Людмила Цанкова Иванова

катедра *Германистика и нидерландистика*, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки

професионално направление 2.1 Филология

докторска програма *Общо и сравнително езикознание*

Автор: Христина Танева Вихрогонова

Тема: УМСТВЕНАТА ДЕЙНОСТ НА ЧОВЕКА В РЕЧНИКОВИЯ ФОНД НА НЕМСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Научен ръководител: доц. д-р Борян Георгиев Янев – Катедра по общо езикознание и история на българския език, Филологически факултет, ПУ „Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-1697 от 01.06.2020г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Умствената дейност на човека в речниковия фонд на немския и българския език“ за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование 2. *Хуманитарни науки*, професионално направление 2.1. *Филология*, докторска програма *Общо и сравнително езикознание*. Автор на дисертационния труд е Христина Танева Вихрогонова – докторантка в редовна форма на обучение към *Катедра по общо езикознание и история на българския език* с научен ръководител доц. д-р Борян Георгиев Янев, ПУ „Паисий Хилендарски“.

След обсъждане на заседание във водещата катедра на 24.02.2020 г. трудът е насочен за публична защита. Докторантката е представила необходимия комплект материали на хартиен и електронен носител в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на ПУ.

2. Кратки биографични данни за докторанта

От предоставената ми автобиография (тъй като не познавам лично докторантката) мога да заключа, че Христина Вихрогонова преминава през последователни етапи на образователно и професионално развитие, довело закономерно до успешно приключване на дисертационния

проект: придобила е магистърска степен в специалност *Български и немски език* на ПУ „П. Хилендарски“ (2010 г.); има специализация по превод и интеркултурна комуникация (2010-2011 г.), работила е като учител по немски език в различни средни училища в гр. Пловдив, където е поемала и допълнителни задачи извън преподавателската дейност. През 2016 г. е зачислена за редовен докторант към Катедрата по Общо езиковедие и история на българския език на Пловдивския университет. Отчита участие в докторантското училище на университета и тримесечен престой по програмата Еразъм+ в Дрезден с изнасяне на доклади, както и участие в работна група на национален проект към МОН (за съжаление без посочени времеви параметри). Прави впечатление активното ѝ участие в научни прояви (3 изнесени доклада в научни конференции в Пловдив и 1 участие в Благоевград съответно 3 участия в национални и 1 участие в международна конференция в страната). За защитата посочва 6 излезли от печат публикации на български език (по 2 за всяка година от докторантурата). Публикационната активност е тясно свързана с проблематиката на разработвания дисертационен труд, надхвърля минималните изисквания за ОНС „доктор“, което е доказателство за един ангажиран перспективен учен. В тази връзка бих препоръчала все пак разширяване на присъствието в надрегионални и международни научни прояви и издания, особено с оглед на съпоставителния и интердисциплинарен характер на разработваната проблематика.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

В представения дисертационен труд фокусът на внимание е насочен към 5 универсални концепта, интересни особено от гледна точка на лингвокултурологията, разположени на различни нива (водеща е универсалията *разум* с произтичащите от нея концепти в антонимна двойка *мъдрост* и *глупост* и свързаните с реализацията на умствената дейност базисни концепти от емоционалното поле *радост* и *гняв*). Тези концепти са свързани с идеята за ословяването на света и създаване на езикова картина на този свят, пречупена през призмата на конкретния опит на съответната езикова и културна общност. С разработения в дисертационния труд проблем докторантката се включва в една актуална и перспективна научна област, която се характеризира със своята интердисциплинарност както по отношение на обекта и предмета на изследване, така и – неизбежно – по отношение на прилаганите методи на изследване. Съпоставката на ситуацията в българския и в немския език разширява палитрата от този род изследвания, които се радват на интензивен научен интерес (т. нар. *cultural turn* от последните десетилетия навлезе мощно в различни научни области, макар и – както често се оказва и както и докторантката е илюстрирала – корените му да се крият още в древността). Като положителен момент в подхода бих изтъкнала съчетаването на двете

перспективи: ретроспекция (с търсените доказателства в речниковия фонд на немския и българския език и в примери от печатни и онлайн текстове) и анализ на моментното състояние (чрез използване на анкетния метод сред съвременни носители на езика). Избраният *tertium comparationis*, когнитивната структура на концептуалната метафора на Лейкф и Джонсън (с. б), е утвърден в езикознанието и удачен за провеждане на съпоставителния анализ.

При широко формулираната тема (която според мен би следвало да се стесни и прецизира в подзаглавие) напълно очаквано докторантката си поставя поредица от задачи, свързани с уточняване на термини и теоретични постановки, върху които да изгради изследването си. Проблемът, който виждам тук, е в обхватността на част от тези задачи (напр. формулираните в увода под № 6 и 7 задачи включват тематика, надхвърляща обема на дисертацията). Редът на поставените задачи (от уточняване на многоаспектната теоретична база към провеждане на същинския съпоставителен анализ на богатия емпиричен материал) води авторката към илюстрация на сходства и различия в ословяването на света в двата неродствени езика, формирани при различни исторически сложили се условия.

4. Познаване на проблема

За да премине към съпоставителния анализ на богатия емпиричен материал (над 2 500 екскерпирани единици) докторантката подготвя теоретичната и методологична основа на изследването си. На изграждането на тази теоретична основа са посветени двете начални глави на труда. В Първа глава (с. 21-78) вниманието е насочено към думата като лингвосемиотичен, лингвокултурологичен и лингвокогнитивен феномен, с включване на връзката с фразеологичната единица (което в случая, за целите на работата и верифициране на резултатите, е от важно значение). Втора глава (с. 79-116) стеснява постепенно това пространно теоретично поле, фокусира се върху връзките между умствената дейност на човека и неговите емоции (което да послужи като аргумент за включване на двойката радост-гняв), между език и мислене, между метафора и мислене, за да стигне до дефиниране на централната в изследването единица – когнитивната метафора.

Реферираните публикации показват добро познаване и суверенно боравене с теоретичния материал и аргументират избора на концепцията на Лейкф и Джонсън, която е основна отправна точка при по-нататъшното изследване. Страстта към вникване в същината на разглежданите явления от страна на авторката понякога води до натрупване на ненужна информация, в която читателят се губи (така напр. на с. 193, след уточняване на редица понятия, свързани с речта и междучовешката комуникация, се появява ненужно подробният текст:

От граматична гледна точка в немския език, за разлика от българския, се срещат голяма група устойчиви словосъчетания, в които определени съществителни се свързват с точно определени глаголи. Тъй като в немския език всеки глагол управлява един падеж, свързаното с него съществително име бива поставено в родителен, дателен или винителен падеж. Тези устойчиви словосъчетания, наречени *Feste Nomen-Verb-Verbindungen*, дават повече възможности на езика да се свързва по точно определен начин с думите в него, като падежът може да променя значението на целия израз. В тематичното поле на глаголите за говорене се откриват голям брой речникови единици, много от които с преосмислено или силно променено основно значение.

Този текст спокойно може да се сведе до бележката, че разглежданите лексеми влизат в устойчиви словосъчетания в немски, при което чрез глаголната реакция се променя значението на целия израз. Друг подобен случай намираме при подраздел 3.5 на с. 168-169, когато въведението към анализа на концепта *Ärger/гняв* дублира в известна степен вече въведена информация за езиковата картина на света и концептуалната метафора на Лейкф и Джонсън. Тези слабости се дължат според мен на едно иначе изключително положително обстоятелство в работата, свързано с характера на проучените теоретични източници. Следва да се подчертае като особен плюс фактът, че докторантката се е обърнала и към първоизточниците на необходимите за изследването теории и не се е изплашила от тежката отговорност да се позовава на автори от античността до днес, представители и идеолози на различни направления в сферите на философията, езикознанието, психологията и др., за разлика от някои проучвания напоследък, които на базата на цитираните автори създават впечатлението, че наука се развива едва през последните десетилетия. Реферираната библиография (източници на български, руски и немски език) и широката емпирична база от печатни и онлайн речници и други текстови корпуси съответстват на тематиката. Но трябва все пак да отбележа и дисбаланса, който се забелязва по отношение на слабото присъствие на представители на съвременната германистика. Редно е – и го препоръчвам настоятелно при публикация на труда – да се избягват цитиранията по друг автор, особено когато става дума за автори като Ю. Лотман например, които отдавна са излезли от тесните национални рамки и са със силно присъствие в международния научен дискурс.

5. Методика на изследването

Тъй като е предприета една изключително сложна многоаспектна съпоставка, протичаща на границите на езикознанието с различни науки, не е изненада и е напълно основателно докторантката да работи с широк набор от методи: при подбора на над 2500-те съпоставяни единици е приложено ексцерпиране от печатни и онлайн (основно) лексикографски източници; логичният съпоставителен анализ на езикови факти е допълнен със семантичен и компонентен анализ, когнитивен анализ, лингвокултурологичен анализ и

онлайн анкетиране. Това разнообразие се аргументира чрез избраната рамка за анализ и съпоставка при отчитане на генеалогични, понятийни, образни и аксиологични аспекти. Избраните методи на изследване водят към поставената цел и дават надежден инструмент за разширяване на съпоставителните изследвания на езиковата картина в двата езика.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Предложеният дисертационен текст е с общ обем 258 страници, от които 245 същински оригинален текст (според електронния вариант). Текстът е добре структуриран и е в съответствие с изискванията на този жанр; той включва увод, пет глави и заключение (забележката ми към тази част се отнася към подраздели 1.4.1; 1.6.1.; 2.7.1., които са необичайни, тъй като след тях не следва друг подраздел).

След като е обосновала мотивите за избора на петте изследвани концепта (хиперонимната двойка *Verstand/пазум* и хипонимната антонимична двойка *Weisheit/мъдрост* и *Dummheit/глупост*, както и свързаните с умствената дейност емоции *Freude/радост* и *Ärger/яд*, в Трета глава /с.117-184) те се разглеждат чрез присъствието и реализацията си в речниковия състав и фразеологията на двата езика и като формиращи езиковата картина в двата сравнявани езика. Четвърта глава е посветена на речевата дейност като част от умствената дейност, последвана от пета глава, представяща резултатите от осъществена онлайн анкета за метафоричното мислене в езика. В заключителната част докторантката представя в систематизиран вид изходните си тези с илюстрация на изследваните концепти. Налице е един впечатляващ като обем, многоаспектност и детайлираност анализ, вписващ се в сферата на лингвокултурологията и когнитивната лингвистика.

Положително впечатление прави педантичното изследване на лексикографските източници на двата езика, вкл. проследяването на етимологията на лексикалните единици, и привличането на съвременни онлайн източници и примери от художествената литература за верифициране на резултатите. Тази дейност гарантира достоверността на анализа.

В аналитичната Трета глава последователно са разгледани реализациите на избраните концепти. Авторката е възприела подхода да дефинира съответния концепт на базата на съществуващи философски и езиковедски интерпретации, да проследи (последователно за двата езика) речниковите им дефиниции и синоними с указания за тяхната употреба и стилистична окраска, след което детайлно и с много примери да илюстрира метафоричността им в рамките на структурни, онтологични и ориентационни метафори. Ясно изразен е стремежът към внасяне на системност в богатото лексикално и фразеологично поле на съпоставяните езици.

По отделни аргументации на примери би могло да се спори, срв. с. 120, където се казва:

Етимологично лексемата *Vernunft* се свързва с глагола *vernehmen*, който има значение ‘схващам’ и оттам идва съществителното *Erfassung* – ‘схващане’.

Тук ще си позволя да изразя несъгласие с авторката, защото значението „схващам“ идва след интерпретация на значението *etw. zur Kenntnis nehmen*/възприемам информация; а съществителното *Erfassung* е производно от друг глагол. Очевидно става дума за старо значение на глагола, но така представено, твърдението е смущаващо. Също така не е много убедителен примерът *Sich freuen wie ein König; sich freuen wie ein Kind* на с. 163 за илюстрация на връзката между радостта и танца, движението.

Известно прецизиране е необходимо и когато се прави – по принцип аргументираната – връзка с автори от различни епохи. Така напр. твърдението от с. 117:

Античните философи свързват лексемата ***Verstand*** с *понятията и представите за тях*, а лексемата ***Vernunft*** се свързва с *умозаклученията и изводите*.

няма как да е точно, най-малкото по отношение на езиковата реализация в диахронен план.

Това, което според мен се нуждае от експликация в тази глава, е извеждането на обобщения за сходствата и различията при иначе детайлното и систематизирано отразяване на ословяването на разглежданите концепти.

Интересни наблюдения има в четвърта глава, посветена на речевата дейност като част от умствената дейност на човека. И тук проличава съвестното издирване на изразни средства за тази дейност и стремежът за систематизация на събраните данни. Паралелното представяне позволява да се види в кои случаи носителите на двата езика са кодирани по сходен начин своето отношение към говоренето (срв. двойката, илюстрираща негативни последствия от говоренето на с. 206: *Die Zunge hat kein Bein, schlägt aber einem den Rücken ein. – Езикът кости няма, но кости троши.*) и в кои случаи липсва такова съответствие.

Пета глава отново връща вниманието към разглежданите концепти, но този път от позицията на съвременните носители на двата съпоставяни езика. Изборът е паднал върху компетентни носители на езиците, 22-та въпроса от анкетата кореспондират с ключови аспекти, характеризиращи разглежданите в Трета глава концепти. Съпоставката между резултатите от анкетата и езиково кодираната образност показва връзката между тях, отклоненията (индивидуални решения на участниците) показват ясно динамичността в процесите на езиковата употреба и способността за по-нататъшно развитие на метафоричността в езика.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Представеният труд – особено в главата, посветена на съпоставката между езиковата картина в немския и българския език – постига една по-обща цел, която позволява приложение в по-нататъшни изследвания: модел на съпоставително изследване на избраните концепти. Многоаспектността позволява един концепт да бъде видян от различни ъгли и неговото ословяване и реализация в речта да бъдат осмислени по различен начин.

Друг важен принос на извършеното изследване е събраният и систематизиран емпиричен материал, с което се открояват сходства и различия за двойката съпоставяни езици. Това е богата база, за която авторката в своята справка за приносите на с. 28 от автореферата заявява, че може да се използва за други изследвания, в чуждоезиковото обучение, в преводаческата практика, при разработка на речници. Тъй като такива заявки присъстват традиционно и почти задължително в съпоставителни изследвания, мисля, че те се нуждаят от експликация. Действително чуждоезиковото обучение (в случая и за немски, и за български като чужд език) е една от реалните сфери на приложение, но е добре да се прецизира на кои различни нива може да се осъществи това. От една страна заслужаващ внимание момент е търсената връзка между умствената дейност на човека и неговите емоции (срв. обединените усилия на изследователи от различни области в сравнително новото поле на невродидактиката за оптимизиране на усвояването на чужд език). От друга страна следва да се отбележи обстоятелството, че посочените съответствия на лексикалните и фразеологични единици (1:1, 1: частично покритие; 1:0; 1: диверсификация и др.) не просто могат да се заимстват при разработването на учебни материали, но чрез скритите в установените различия послания могат да подпомогнат формирането на интеркултурната компетентност на изучаващия съответния чужд език. Приложимост в този аспект имат резултатите от проведената анкета със съвременни носители на езика (влияние на езиковите стереотипи върху речевото поведение, което обаче не бива да се абсолютизира, както е показано например при анализа на асоциативните връзки при негативно конотираната дума „глупав“).

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

За защитата са представени 6 публикации (статии, които тематично съответстват на глави и части от глави в дисертационния труд и коментирани по-горе).

9. Лично участие на докторанта(ката)

Представеният труд е резултат от самостоятелно проведено изследване, част от чиито резултати са били представяни и верифицирани по време на конференции и при публикуване в различни издания.

10. Автореферат

Авторефератът (33 с.) е изготвен в съответствие с изискванията за този жанр, съдържа информация за целите и методите на разработката, за поставените задачи и проверявани хипотези, отразява структурата на работата и постигнатите резултати. Авторката посочва обективно приносните моменти на своя труд. Посочени са цитираните в автореферата източници (под съмнение за мен остава необходимостта от привеждане на втори тип библиографска справка като *Избрана използвана литература към дисертационния труд* на с. 29-33).

11. Критични забележки и препоръки

Тъй като познавам труда във варианта за вътрешна защита, с удовлетворение установявам, че докторантката е взела под внимание направени препоръки. Моите настоящи препоръки са към едно бъдещо издаване на труда и се отнасят до:

- разширяване на библиографския апарат, основно в рефлектираната германистична литература;
- отделяне на 4. глава, която според мен има относителна самостоятелност и би могла да бъде разширена в самостоятелна студия или книга; стягане на изложението;
- корекция на допуснати печатни грешки (напр. *Nervösität*, *Mißstimmung*, с. 172, разместване на примери в таблици, с.198, 200) и най-вече уеднаквяване на транслитерацията на името Lakoff (срещано в текста като Лейкоф и Лейкъф).

Тези бележки, както заявих по-горе, се отнасят до бъдещо издаване на труда и не са съществена оценка на представения дисертационен текст.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На базата на казаното до тук мога да заявя, че представеният от Христина Вихрогонова дисертационен труд е самостоятелно научно изследване с научно-приложни резултати и отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за неговото прилагане и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд демонстрира придобитите от докторантката Христина Танева Вихрогонова теоретични знания и умения в научната специалност 2.1. *Филология*. Показана е способността да се открие и дефинира научен проблем, да се ситуира изследването в

адекватна теоретична рамка, да се събере и анализира достатъчен като обем и характеристики емпиричен материал, от който да се изведат самостоятелно заключения.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури **да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на Христина Танева Вихрогонова в област на висше образование: 2. *Хуманитарни науки*, професионално направление 2.1. *Филология*, докторска програма *Общо и сравнително езикознание*.

24.06. 2020 г.

Рецензент: .....

проф. д-р Людмила Иванова